

Intussen wordt er een brief van Leonhard gebracht, waarin hij de verloving met Klara verbreekt. Als reden geeft hij aan, dat Karl de goede naam van de familie door het slijk heeft gehaald. De ware reden is dat hij meer voelt voor een huwelijk met een vrouw van rijke afkomst. Hierdoor wordt Klara, die zwanger is, in een netelige situatie gebracht. Immers, alleen door een huwelijk met Leonhard kan ze haar eer redden. Ze wordt nog meer in het nauw gedreven als ze haar vader moet beloven hem nooit te schande te zullen maken. Haar leven kan alleen nog zin hebben als zij Leonhard alsnog tot een huwelijk met haar kan bewegen.

Hierop lijkt weer hoop te zijn, wanneer bekend wordt dat Karl toch de juwelen niet gestolen heeft. Klara besluit naar Leonhard toe te gaan. Voordien vertelt ze de secretaris nog, dat ze alleen van hem houdt, maar dat ze met Leonhard moet trouwen om haar eer te redden. De secretaris reageert furieus, hij is overtuigd van de gemeenheid van Leonhard. Hij wil de schande die Klara is aangedaan wreken door Leonhard te doden.

Als Klara Leonhard ervan probeert te overtuigen dat hij haar nu toch nog tot vrouw kan nemen, vertelt deze dat hij inmiddels al een andere verloofde heeft. Klara wordt tot wanhoop gedreven. Er lijkt voor haar geen andere mogelijkheid dan de dood over te blijven om aan de vernedering te ontsnappen.

Thuis gekomen treft ze Karl aan, die intussen is vrijgelaten. Karl vertelt haar dat hij naar zee wil. Klara schrikt want dan zal haar vader, nadat zij zelfmoord gepleegd zal hebben, helemaal alleen achterblijven. Deze gedachte maakt haar lijden alleen nog maar groter. Om voor haar broer, die dorst heeft, een glas water te halen loopt ze naar de waterput.

Wanneer Meester Anton is thuisgekomen, deelt Karl hem zijn besluit mee naar zee te gaan. Hierop komt de zwaargewonde secretaris, die Leonhard in een duel gedood heeft, het huis binnen en vraagt naar Klara. Karl, die nu pas beseft dat zijn zus zich merkwaardig gedroeg toen ze met hem sprak, gaat haar onmiddellijk zoeken. Al snel komt hij terug met de mededeling dat Klara dood in de waterput ligt. De stervende secretaris verwijt Meester Anton, dat die zijn dochter de dood in gedreven heeft, doordat hij zijn hele leven te veel waarde heeft gehecht aan wat de anderen over hem en zijn gezin zeiden. Meester Anton blijft vertwijfeld achter, en hij zegt dat hij de wereld niet meer begrijpt.

Maria Magdalene is een zogenaamd 'bürgerliches Trauerspiel' (burgerlijk treurspel). Nieuw aan dit stuk is dat er geen sprake is van een conflict tussen de adel en de burgers, zoals bijvoorbeeld in Lessings *Emilia Galotti* (1772). In Hebbels drama zien

we een conflict binnen het burgerdom. Moralistische bekrompenheid, geldzucht en het ontbreken van moed zijn kenmerkend voor het milieu waarin het oordeel van anderen belangrijk is dan de eigen opvattingen en gevoelens. Klara – de bijbelse naam Maria Magdalene drukt een tragische verhouding tussen haar en haar omgeving uit – wordt het slachtoffer van haar vaders bekrompenheid, en tegelijk van de hele burgermaatschappij.

Met *Maria Magdalene* pakt Hebbel twee generaties na Schillers *Kabale und Liebe* de draad van het 'bürgerliche Trauerspiel' weer op. Dat betekende tegelijkertijd de doorbraak van het moderne realistische drama in Duitsland.

E.ST.

Heinrich Heine DIE HARZREISE

1826

Van 1824 tot 1825 studeert Heinrich Heine rechten in Göttingen. In de herfst van 1824 maakt hij van daaruit een reis van vier weken door de Harz. Hij beschrijft zijn ervaringen van de eerste vier dagen en de vijfde morgen in *Die Harzreise*.

Op een morgen verlaat Heine Göttingen om zich op weg naar het Harzgebergte te begeven. Onder het wandelen beschrijft hij zijn studentenstad. Volgens hem is Göttingen een mooie stad, maar ze bevat het best wanneer men haar met de rug aankijkt. Hij vertelt dat hij voor de tweede keer in Göttingen studeert, vijf jaar geleden was hij hier ook al, maar toen werd hij van de universiteit verwijderd. Hij had namelijk geduëleerd, iets dat toentertijd verboden was.

Over de Weenderstrasse, de hoofdstraat van Göttingen, verlaat hij via de Weender Poort de stad. Bij die poort komt hij twee schooljongens tegen en toevallig vangt hij enige flarden van hun gesprek op. De een zegt tegen de ander: 'Met Theodor wil ik niet meer omgaan, want gisteren wist hij niet eens, wat de genitivus van mensa is.' Heine vindt dat deze zin tot stadsmotto van Göttingen moet worden uitgeroepen, want deze woorden typeren volgens hem het belang dat de 'hooggeleerde universiteit Georgia Augusta' hecht aan droge feitenkennis.

Via Nörten en Nordheim reist Heine naar Osterode, waar hij midden in de nacht aankomt. Als hij gaat slapen keert hij in een

droom terug naar Göttingen. Hij droomt dat hij in de universiteitsbibliotheek is om het een en ander op te zoeken. Plotseling komt Themis binnen, de godin van wet en orde, omringd door een aantal juristen. Heine herkent bekende, reeds lang geleden gestorven rechtsgeleerden. Bovendien bevinden zich in haar gezelschap juristen die in Göttingen doceren. De een voelt zich nog belangrijker dan de ander en ze willen allemaal bij de godin in de gunst komen. Dat gaat net zolang door totdat het haar mateloos begint te irriteren en ze in woede uitbarst. Deze woedeaanval is zo hevig, dat het plafond van de bibliotheek naar beneden komt en de boeken van hun planken vallen. Iedereen raakt in paniek en Heine kan nog net de kamer uitvluchten voordat de hel losbreekt.

De volgende morgen verlaat Heine Ostenrode en begeeft hij zich op weg naar Klausthal. Onderweg ontmoet hij een klermakersgezel, met wie hij een gesprek aanknoopt, totdat deze moet worden en Heine weer alleen verder gaat. In Klausthal aangekomen doet hij zich in een herberg te goed aan een voortreffelijk middagmaal. Na het eten bezoekt Heine de munt en daalt hij af in twee zilvermijnen, de 'Carolina' en de 'Dorothea', om ze te bezichtigen. Daarbij komt hij tot de conclusie dat de eerste 'de smerigste en de minst aangename Carolina' is die hij ooit heeft leren kennen. Nadat Heine enkele mijnwerkers en hun gezinnen heeft bezocht, keert hij terug naar de herberg waar hij 's middags gegeten heeft, om daar de nacht door te brengen. Ook in deze nacht droomt Heine. In zijn fantasie is een van de mijnen veranderd in een diepe put, waarin Heine, als ridder, afdaalt om zijn geliefde uit haar toverslaap te wekken. Het sprookje eindigt echter niet zoals we dat van sprookjes gewend zijn. Op het moment dat hij zijn geliefde kust, verschijnen er geesten van gestorven mensen, die opgejaagd worden door een harlekijn, waarin Heine zichzelf herkent.

De morgen van de derde dag zet hij zijn voetreis voort richting Goslar. Deze stad stelt Heine echter teleur omdat ze lang zo mooi niet is als hij verwachtte. Dat komt volgens hem onder andere omdat de Dom afgebroken is. Als hij 's nachts in bed ligt en de klok twaalf uur slaat, komt de geest van de pastoor van Doktor Saul Ascher hem opzoeken. Ascher was een Berlijnse boekhandelaar, die net als Heine lid was van de 'Vereniging voor cultuur en wetenschap van Joden'. Deze man wordt door Heine schertsend 'de gepersonifieerde rechte lijn' genoemd, omdat hij dweepte met Kant en diens filosofie van de rede. Al het heerlijke, 'al de zonnestralen, alle geloof en alle bloemen' heeft hij uit zijn leven 'weggefilosoofd', aldus Heine, en 'hem bleef niets anders over dan het koude, positivistische graf'. De geest van deze man bezoekt Heine op het

middernachtelijk uur en probeert hem aan de hand van Kants *Kritik der reinen Vernunft* te bewijzen dat spoken niet bestaan. De volgende dag trekt Heine verder, half en half met de bedoeling de broer op te zoeken van een mijnwerker, die hij in Klausthal ontmoet heeft. Over hem en zijn familie vertelt Heine het een en ander in een lang gedicht.

Op de vijfde dag trekt Heine verder naar de Brocken, de hoogste berg van de Harz. Daar komt hij 's middags aan. Heel uitgebreid beschrijft hij deze berg, de plaats waar Mephisto in de Walpurgisnacht (de nacht van 30 april op 1 mei) feestviert, zoals dat in Goethe's *Faust* beschreven wordt. Heine neemt zijn intrek in het 'Brockenhaus', een herberg die op de top van de Brocken ligt. Als hij uitgerust is, beklint hij de uitzichttoren van de herberg. Hij geniet samen met enkele andere gasten van het uitzicht en van de zonsopgang, die hij op een zeer poëtische wijze beschrijft. De weinig gevoelvulke uitspraak van zijn kamergenoot: 'Wat is de natuur in het algemeen toch mooi!' brengt hem echter weer met beide benen op de grond. Tijdens het avondeten onderhoudt Heine zich met enkele andere studenten. Het gesprek is doorspekt met satirische toespelingen op onder andere de Duitsers en op de Werther-sentimentaliteit, die het boek van Goethe (*Die Leiden des jungen Werther*), had veroorzaakt.

De volgende morgen vroeg wekt de waard Heine om de zonsopgang te gaan bekijken. Wat Heine ziet legt hij vast in een gedicht. Daarna, tijdens het ontbijt, valt zijn oog op het zogenaamde 'Brockenbuch', een gastenboek waarin elke gast zijn naam schrijft met eventueel een gedicht erbij. Commentaar van Heine: 'In dit boek ziet men welke gruwel ontstaat als de bekrompen burger zich voorgenomen heeft poëtisch te worden. Het hele boek stinkt naar kaas, bier en tabak.'

Dan daalt een aantal studenten, onder wie Heine, af naar het dal van de Ilse. Over deze rivier uit Heine zich wederom door middel van zijn poëzie.

De dichter beëindigt zijn verhaal over de Harzreise met de opmerking dat het één mei is: het begin van een nieuwe zomer. Vogels bouwen hun nesten en bloemen bloeien uitbundig. Heine denkt aan een meisje op wie hij verliefd is, maar dat zijn liefde niet beantwoordt. Overal bloeien de bloemen en ook de bloem van zijn hart wil weer bloeien. Heine raakt in een sentimentele bui, maar 'zelfs de lompste winkelbediende heeft vandaag het recht sentimenteel te worden, en de dichter wil je het verbieden?'

Die Harzreise is het eerste prozastuk van Heine, die tot dan toe vooral bekend was om zijn poëzie. De beschrijving van zijn

voertocht door de Harz verscheen in 1826 in een Berlijns tijdschrift, *Der Gesellschafter oder Blätter für Geist und Herz*. Omdat Heine nogal wat durfde te zeggen over de staat en over de gegode burgers met hun bekrompenheid, werd het werk gecensureerd. In hetzelfde jaar verscheen *Die Harzreise* in het eerste deel van een vierdelige serie *Die Reisebilder* (1826-1830), waarin Heine nog andere reizen beschrijft, onder andere naar de Noordzee, naar Italië (Genova, Lucca) en Engeland.

Die Harzreise is een mengeling van droge humor, natuurbeschrijving, sfeervolle lyrische beelden, bijtende kritiek op de tijd en spotlust. Heine zelf is met middelpunt van de beschouwingen. Hij vertelt over persoonlijke ervaringen en doet dat soms met vlijmscherpe pen. Veel mensen herkenden zichzelf in beschrijvingen van personen die Heine gedurende zijn reis ontmoette. Zo herkende Karl Dörne, een handelsreiziger, zichzelf in de kleermakersgezel die Heine op weg naar Klausthal ontmoet. Deze man schreef zelf ook een stukje in *Der Gesellschafter* over zijn ontmoeting met Heine. Niet iedereen was met zijn/haar rol in Heine's verhalen ingenomen, omdat men zich door zijn satirische aanvallen gekrenkt voelde.

Zijn gedichten en natuurbeschrijvingen geven blijk van enige afnufiniteit met de romantiek, maar Heine's werk is niet alleen in deze stroming onder te brengen. Zijn kritiek op de tijd en bijtende satire rechtvaardigen het feit, dat hij tot de vertegenwoordigers van 'het jonge Duitsland' gerekend wordt, een stroming in de Duitse literatuur, waarbinnen de schrijvers politiek en maatschappelijk zeer geëngageerd waren. Voor hen was de persoonlijkheid van de individuele mens niet zo belangrijk; socialisme, vooruitgang en rationalistische kritiek genoten voorrang.

In 1827 werden de gedichten uit *Die Harzreise* in zijn *Buch der Lieder* opgenomen.

J.T.

E.T.A. Hoffmann

DER GOLDNE TOPF. EIN MÄRCHEN AUS DER NEUEN ZEIT 1814

Het is Hemelvaartsdag in Dresden en de student Anselmus wil van een onbezorgde middag genieten en zichzelf een goed glas

bier gunnen, wat hij zich niet elke dag kan permitteren. Maar helaas rent hij een mand appels van een oude vrouw omver. Hoewel hij haar al het geld geeft dat hij bij zich heeft, vervloekt ze de jongeman en spreekt de duistere woorden: 'Ren maar, satanskind, in het kristal spoedig je val, in het kristal.'

Zijn onbezorgde middag kan Anselmus nu wel vergeten. Hij loopt langs de Elbe en gaat onder een boom zitten om over zijn tegenspoed na te denken. Zijn sombere gedachtengang wordt onderbroken door stemmetjes in de boom. Hij ziet drie goudgroene slangetjes, waarvan er een met prachtige blauwe ogen een ongekend gevoel bij hem oproept, dat het midden houdt tussen hoogste gelukzaligheid en diepe smart. Voorbijgangers denken dat de in zichzelf pratende student dronken is en Anselmus weet zelf niet meer of hij de slangen nu echt heeft gezien of niet.

Hij ontmoet toevallig zijn wat oudere vriend, conrector Paulmann, een nuchtere man. Deze is in het gezelschap van zijn twee dochters en van de registrar Heerbrand. Anselmus heeft dan toch nog een prettige avond, vooral als hij ontdekt dat Veronika, een van Paulmanns dochters, hem welgezind is. Heerbrand deelt hem mee dat hij werk voor Anselmus weet: archivaris Lindhorst zoekt iemand die Arabische, Koptische en in een onbekende taal geschreven manuscripten met inkt kan kopiëren.

Als Anselmus zich de eerste keer bij de archivaris wil melden, wordt hij afgeschrikt door de deurknop, die plotseling de trekken krijgt van het appelvrouwtje dat hem heeft vervloekt. Maar uiteindelijk weet hij toch door te dringen tot Lindhorsts huis en daar ziet hij de meest vreemde dingen: een wonderbaarlijke exotische tuin en prachtige kamers, waarin een magisch licht schijnt. Hij ontmoet er Serpentina weer, het slangetje met de mooie ogen, dat Anselmus maar niet kon vergeten. De drie slangetjes blijken de dochters van Lindhorst te zijn. Anselmus ziet voor de eerste keer de gouden pot, de bruidsschat die Serpentina mee in het huwelijk zal nemen.

Serpentina, die dan weer als slang, dan weer in meisjesgedaante verschijnt, helpt Anselmus bij zijn moeilijke taak. De archivaris is dan ook zeer tevreden over hem. Van Serpentina hoort Anselmus dat haar vader eigenlijk een salamander is, die in mythische tijden verliefd was op een slang, de dochter van een lelie. Hij beroofde de moeder van haar dochter en vroeg aan de vorst van de geesten, Phosphorus, om hen in de echt te verenigen. Ondanks de waarschuwing van de vorst omarmde hij de slang. Een nieuw wezen vloog weg in de lucht, terwijl de slang in zijn armen tot as verging. De salamander werd waanzinnig van wanhoop en verwoeste met zijn vuur de bloemen in de tuin